

Січківська Інна Віталіївна,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ
НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ**

Злочинній, як і будь-якій іншій діяльності людини, властиві матеріальні й нематеріальні сліди. Сучасні технології та високий інтелектуальний рівень злочинців змушують законодавця доповнювати кримінальний кодекс новими статтями, а органи розслідування, прокуратури і суду максимально використовувати спеціальні знання, зокрема сучасні досягнення науки й техніки. Найчастіше проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, досудового та судового слідства, а також касаційне й наглядове провадження практично неможливі без залучення фахівців із різних галузей науки, техніки, мистецтва, ремесла та використання науково-технічних засобів.

На будь-якій стадії досудового розслідування слідчий може ухвалити рішення про залучення фахівця, який володіє певними навичками та знаннями. Єдині критерії, на підставі яких варто викликати фахівців для участі в слідчих (розшукових) діях, не прийняті. Залучаючи фахівця, варто дотримуватися принципу практичної доцільності, під яким розуміється оптимальне використання спеціальних знань і практичних навичок для одержання орієнтувальної та доказової інформації з виявлених матеріальних та ідеальних слідів. Діяльність фахівця як помічника чи консультанта слідчого триває під контролем останнього, оскільки він є керівником слідчої (розшукової) дії. Участь фахівця в слідчих (розшукових) діях отримані результати фіксуються в протоколі слідчої дії.

У чинному кримінально-процесуальному законодавстві мета, форми використання спеціальних знань, а також види участі у цьому фахівців різноманітні. Найбільш повно регламентована в КПК України лише одна з форм використання спеціальних знань – експертиза (ст. 69, 242–245 КПК України), менш інформативно – участь спеціаліста в слідчих діях (ст. 71 КПК України). Експертиза є найпоширенішою й ефективною формою використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві.

Учені-криміналісти неодноразово робили спроби дати наукове визначення терміна «спеціальні знання». Вважається, що це знання, якими володіє обмежене коло людей. Такі знання повинні відповідати сучасному розвитку науки й техніки. Деякі науковці розділяють спеціальні знання на життєві (повсякденні) і наукові, які складаються з теоретичних і практичних знань і формуються в результаті наукової та практичної

діяльності, фіксуються в джерелах інформації. Згідно з кримінально-процесуальним законом законодавець допускає використання не тільки спеціальних знань, а й навичок. Навичка – це дії, які в результаті тривалого повторення стають автоматичними. Останнім часом у криміналістичній літературі дедалі частіше вживається термін «спеціальні знання». Уявляється, що саме це поняття узагальнювальне. Воно охоплює поняття «наукові знання» і «практичні навички».

Основними функціями спеціаліста під час слідчих дій є пошук і фіксація виявлених на місці події слідів злочину. До додаткових функцій спеціаліста можна віднести:

1) консультування слідчого з різних питань, які пов'язані з отриманням орієнтувальної інформації про подію за допомогою виявлених слідів, зокрема їх перевірка за криміналістичними обліками та призначення експертиз;

2) здійснення на місці події попереднього дослідження речових доказів та інших слідів, надання орієнтувальної інформації для організації різних оперативних заходів щодо розшуку злочинця.

Використовувати «спеціальні знання» необхідно не тільки для пошуку, фіксації й експертного дослідження речових доказів та інших слідів, але й для одержання орієнтувальної інформації про злочинця з метою складання його психологічного профілю, організації переслідування за гарячими слідами, висування початкових версій про вчинений злочин. Їх також використовують з метою запобігання злочинності та розробки тактики оперативних заходів під час розслідування злочину.

У кримінальних провадженнях по злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей найчастіше призначають такі експертизи: судово-медичну експертизу (100 %); експертизу речових доказів (89 %); генотипоскопічну (35 %); експертизу за матеріалами справи (5%); судово-психіатричну (92 %); судово-психологічну (23 %); експертизу матеріалів і речовин (46 %); ґрунтознавчу (22 %); судово-біологічну (34 %); одорологічну (3 %); почеркознавчу (12 %); техніко-криміналістичну експертизу документів (8 %); судово-балістичну (72 %); експертизу холодної зброї (75 %); трасологічну (64 %) [3; с. 71].

Аналіз практики досудового розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей показав, що сліди, які можуть бути виявлені на місці події, доцільно класифікувати так: сліди людини; мікросліди; інші сліди присутності злочинця на місці вчинення злочину; сліди ґрунту.

Сліди людини. Найчастіше на місці вчинення злочину вдається виявити і вилучити сліди рук злочинця. Під слідами рук варто розуміти відбитки пальців, долонь, тильної сторони кистей, а також сліди рук у рукавичках (з шкіри або матерії). Ці дослідження можливі за допомогою дактилоскопії, складовою якої є пороскопія та еджескопія. Допомога спеціаліста під час розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей може полягати в такому: а) визначення меж території, яку необхідно оглянути;

б) встановлення способу огляду місць найбільш ймовірного знаходження слідів злочину, речових доказів, а також об'єктів, які необхідно оглянути найперше; в) вибір і використання технічних засобів відповідно об'єкта огляду й природи знайдених слідів; г) визначення виду, сутності слідчого експерименту відповідно до мети та завдань, поставлених слідчим; р) складання плану проведення відтворення обставин і обстановки події; д) відбір з місця події зразків виробів, матеріалів, речовин, ґрунту та рослин для експертного дослідження; е) після вилучення слідів із місця події спеціаліст надає допомогу в запобіганні їх пошкодженню під час транспортування чи зберігання; є) проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових й інших вимірів; ж) виявлення слідів, зокрема мікрооб'єктів .

Під час проведення огляду місця вчинення вищезгаданих злочинів можуть бути виявлені та вилучені сліди ніг (взуття). Найчастіше їх називають типовими. За частотою виявлення й вилучення вони на другому місці після слідів рук.

Вивчена практика розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей довела, що на місці події часто можна виявити волосся і дитини, і злочинця та різні синтетичні або текстильні волокна, крім того, волоски шерсті тварин. Це вилучається й направляється для експертного дослідження. У ході експрес-аналізу виявлених об'єктів шляхом їх мікроскопічного дослідження з'ясується, чи є вилучений об'єкт волоссям синтетичним, текстильним або іншим волокном. Виявляється його видова приналежність, колір, форма (пряме, хвилясте, дугоподібне й таке інше), наявність фарбування, сивини. У ході дослідження, в окремих випадках, установлюється захворювання волосся. Це важливо під час проведення комплексу гласних і негласних слідчих (розшукових) дій щодо встановлення особи підозрюваного. Такі захворювання волосся, як біфуркація, трихонодоз, трихоптилоз, мають яскраво виражену морфологічну ознаку: волосся мимовільно зав'язується у вузли й має скуйовджений вигляд. Крім того, на місці події за довжиною, товщиною й формою фахівець може імовірно визначити, з якої ділянки тіла цей зразок волосся (голова, борода, вуса, тощо). Подібна інформація має важливе пошукове значення. Зазначене дослідження є попереднім і не замінює судово-біологічну експертизу, яка може істотно розширити перелік відомостей, які зацікавлять слідство.

Мікросліди. На місці злочину необхідно обов'язково організувати пошук мікрооб'єктів. Основною вимогою для якнайшвидшого розкриття злочину є правильно «прочитана» слідова картина на місці злочину. Відсутність на місці злочину типових слідів значно ускладнює ситуацію розслідування. Однак логічно припустити, що присутність злочинця на місці злочину не могла залишитися без відображення зовні. Мікрооб'єкти на місці події повністю знищити не можна, вони залишаються незалежно від волі злочинця та всупереч його бажанням. Це може бути пов'язано з тим, що за кольором вони не виділяються на поверхні (наприклад, синє волокно на синьому светрі). Різноманітні, але

однакового кольору об'єкти можуть бути виявлені тільки в результаті ультрафіолетового опромінення. Існують так звані ультрамікрочастки, які непомітні неозброєним оком. Їх розміри не перевищують 0,1 мм у всіх вимірах. У зв'язку зі значними труднощами виявлення цього виду слідів рекомендується перед початком огляду місця події створити модель злочину й визначити місця їх найбільш ймовірного знаходження. Недотримання цієї рекомендації може призвести до безглузкого витрачання часу та втрати наявних мікрооб'єктів.

Методика здійснення пошуку, а також саме дослідження мікрооб'єктів – один із найбільш перспективних напрямів сучасної криміналістики. Це пов'язано з тим, що досліджені в умовах пересувної криміналістичної лабораторії мікрооб'єкти можуть надати інформацію пошукового характеру про потерпілого або злочинця. Предмети, на яких лише передбачається наявність мікрооб'єктів, за можливості вилучаються цілком [3; с. 74].

Сліди ґрунту. Надати допомогу у визначенні місця знаходження злочинця до вчинення злочину можуть результати судово-ґрунтознавчої експертизи. Під час експертного дослідження за характерними в ґрунті домішками може бути встановлена приналежність ґрунтових нашарувань певній локальній ділянці місцевості та визначений механізм їх утворення на об'єкті-носії, а також здійснений порівняльний аналіз зразків ґрунтів, наданих для дослідження.

Доцільно виокремити такі форми участі фахівця зі судового ґрунтознавства: а) участь експерта в огляді місця події за запрошенням слідчого з метою індивідуалізації ділянки місцевості й надання йому допомоги у відборі зразків ґрунту (дії експерта відображаються в протоколі огляду місця події); б) участь експерта в додатковому огляді місця події для відбору зразків ґрунтів, якщо вони не були вилучені й залучені до кримінального провадження до призначення експертизи; в) самостійна робота експерта з досліджуванним об'єктом, визначення його особливостей та зовнішніх ознак спільності й розходження з навколишньою територією в процесі проведення експертизи [2; с. 378].

Основними функціями спеціаліста під час слідчих дій є пошук і фіксація виявлених на місці події слідів злочину, за допомогою яких можна відтворити обставини вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88 із змінами.

2. Криміналістика : навч.посібник. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна та ін. за заг. Ред. С.В. Пряхіна. : К.: Атіка, 2012. 496 с.

3. Січковська І.В. Окремі особливості виявлення та вилучення мікрослідів під час розслідування сексуальних убивств / І.В. Січковська // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців : матер. міжнар. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 15 лют. 2012 р.). Тернопіль : Юридична лінія, 2012. С. 70–74.